

Cităm următoarele exemple de ameliorări dictate de o evidență paralelă. Dintre cele introduse în text chiar de Diels :

L. II, p. 81 (Mau), r. 11 : Πυθαγόρας (καὶ Πλάτων) καὶ οἱ Στοικοὶ γεννητὸν ὑπὸ Θεοῦ τὸν κόσμον — /suppl. Diels secundum Eusebium 15, 35 (un pasaj paralel și la Theodoret, 4, 16). O situație similară în L. III, p. 108, rr. 5—6 : Ἡρακλείδης ὁ Ποντικὸς καὶ Ἐκφάντος. . . κινουσι μὲν τὴν γῆν, οὐ μὴν γε μεταβατικῶς (ἀλλὰ πρεπτικῶς) suppl. Diels sec. Euseb. 15, 58. Pasajul paralel Galen., § 84. La fel restabilește Mau un participiu în textul din L.V., p. 134, 11. 14—15, bizuindu-se pe „martorul” paralel — Galen § 15. Vom obține deci următoarea lectură, mult mai satisfăcătoare decât cea din edițiile anterioare :

” . . . ὅταν & βουλόμεθα βλέπωμεν, ὡς ἐπὶ τῶν τὰς ἐρωμέναις ἔχην (δοκούντων) ἐν ὕπνῳ γίνεται.

În alte pasaje, destul de numeroase, editorul nostru a descoperit alterări în ordinea cuvintelor, erori care intervin la transcrierea rindurilor (cu atât mai frecvente cînd se trece de la o coloană la alta). Propunerile de transpoziție par de cele mai multe ori judicioase, la fel și cele de eliminare a unor interpolări sau intercalări de glose. Iată un pasaj în care în ciuda propunerii de transpoziție care se adaugă eliminării unei interpolații depistate de Diels, textul rămîne totuși redundant :

L. IV, p. 121 (900 C), 15—18.

[15] . . . ὅσα προσπίπτει φαντάσματα, (φαντάσματα μόνον ἐστίν)/ [16] ὅσα δὲ καὶ Θεοῖς καὶ ἡμῖν γε, ταῦτα [φαντάσματα μόνον/ [17] ἐστίν· ὅσα δὲ ἡμῖν ταῦτα] καὶ φαντάσματα κατὰ γένος / [18] καὶ ἐνοήματα κατ’εἶδος — etc.

Pentru Diels interpolarea cuprindea întreg rîndul 16 și primul verb din rîndul următor : deci ὅσα δὲ καὶ — ἐστίν. Pentru Mau întinderea interpolării este alta. După cum se poate constata el consideră că s-a produs mai degrabă o deplasare a sintagmei φαντάσματα μόνον. Considerăm că textul ar putea fi emendat în mod mai satisfăcător, evitîndu-se repetarea prea frecventă a termenului φαντάσματα. Reluăm fraza de mai sus și deplasăm după cum urmează parantezele drepte : Διόπερ τοῖς ἀλλοιοῖς ζῴοις ὅσα προσπίπτει φαντάσματα· ὅσα δὲ καὶ Θεοῖς καὶ ἡμῖν [γε] ταῦτα [φαντάσματα μόνον ἐστίν· ὅσα δὲ ἡμῖν ταῦτα] καὶ φαντάσματα κατὰ γένος καὶ ἐνοήματα κατ’ εἶδος.

În majoritatea cazurilor eliminările operate de Mau se justifică întru totul — mai ales atunci cînd depistăm astfel noi glose strecurate în text (vezi de exemplu L. IV, p. 130 rr. 11—12, unde cuvintele interpolate încearcă să explice cu anticipare anumite impulsuri ale respirației care vor fi descrise cu cîteva rînduri mai departe).

Așa cum am avut prilejul să mai arătăm, recenzînd un alt fascicol din noua serie teubneriană a *Moralitulor*⁹, oglindirea multilaterală și fidelă a tradiției manuscrise reprezintă principala însușire a seriei de ediții pe care le duc mai departe succesorii unei pleiade strălucite de filologi : Pohlenz, Hubert, Nachstädt și alți cliți (prima echipă care s-a apucat de lucru după 1908). Astăzi, la grupul celor dispăruți se adaugă și Konrath Ziegler, Jürgen Mau, unul din noii editori, ne-au dovedit totuși că lucrarea progresează în condiții optime, întregul edificiu înălțîndu-se pe temeliiile unei tradiții hermeneutice sănătoase.

Mihai Nasta

AVIANVS, *Œuvres*, éditées et traduites par Léon HERRMANN. Bruxelles, Latomus, 1968, 177 p. (Collection Latomus, XCVI)

Léon Herrmann nu face parte dintre savanții care pășesc pe cărări bine bătătorite ; dimpotrivă, orice nouă lucrare, orice nouă ediție (cu excepția teatrului lui Seneca, din 1923, rămasă, de aceea, o ediție „clasică”) oferă un număr mare de surprize, dintre care unele, puține — e drept —, pot convinge, multe pot să șocheze, toate dezvăluie însă un spirit mereu alert, nemulțumit de soluțiile tradiționale, gata să înfrunte oricînd opinia comună a „establishment”-ului filologic.

De data aceasta, surpriza începe de la titlu. Îl știam cu toții pe Avian drept autor al unor fabule în distih elegiac și iată că sîntem puși în fața titlului promițător *Œuvres* ; dacă ne aruncăm privirile în tabla de materii, constatăm că aceste „opere” au trei părți : fabulele, comedia *Querolus* (atribuită de L.H. lui Avian încă din 1948) și „poemele”. Argumentarea

⁹ Cf. Studii clasice, IX, 1967, p. 325—328.

titlului și a atribuirii se găsește în *Introducere* (p. 7–12) și în nota la *Querolus* (p. 69–71), făcându-se totodată trimiterea la articolul din RBPhH, XXVI, 1948: Macrobius vorbește despre Avian, autorul fabulelor, ca despre un *probus adulescens* (Sat. VI, 7, 1; amintim totuși că personajul lui Macrobius se numește *Auienus*, nu *Auianus*); datînd *Saturnalele*, și, deci, fabulele în jurul anului 370¹, iar comedia *Querolus* înaintea anului 416, cînd Rutilius Namatianus, superiorul ierarhic al lui Avian și dedicatarul comediei, se retrage în Gallia, nu fără a-i fi acordat autorului lui *Querolus* o *honorata quies*, L. Herrmann deduce că tînrul din 370 și pensionarul (la 65 de ani!) din 415 pot fi una și aceeași persoană (Avian se va fi născut prin 350); această posibilitate devine certitudine cînd se compară un pasaj dintr-o fabulă cu unul din *Querolus*: *sors uaga cuncta rotat* în fabulă, *numeris qui totum rotant* în *Querolus* (actul II, sc. 3). N-ar mai trebui adăugat nimic pentru a demonstra fragilitatea argumentului; din întîmplare, însă, fabula în discuție nici nu face parte din culegerea lui Avian, ci se află într-un manuscris al *Antologiei latine* din sec. XIV, *Vaticanus Latinus 5088*, și a fost atribuită lui Avian de către O. Rossbach (atribuire respinsă de ansamblul criticii).

Tot atît de solid argumentată este și existența volumului de poeme: extrăgînd una din prefețele în versuri ale fabulelor din locul transmis de manuscrise, L. Herrmann o consideră a fi prefața unui volum de poeme posterior fabulelor, din care însă nu s-a păstrat nimic altceva decît un elogiu al lui Martianus Capella (despre care nu aflăm nici măcar în ce manuscris se păstrează); singurul argument în favoarea eliminării prefeței din corpus-ul fabulelor sînt primele ei cuvinte: *Lector, ne fabulas quaeras...* Dar de aici pînă la constituirea unui volum de poeme e un drum pe care nu a ezitat să se aventureze editorul.

Obscură este de asemenea stabilirea tradiționalelor *tria nomina* ale poetului: prenumele ar fi Gaius și ar fi cunoscut „grâce à des acrostiches” (care?) și din faptul că în unica fabulă a lui Ausonius, adaptare după Babrius (75), „le malade porte précisément le prénom de Gaius”(?!). Nici acrostihul nici epigrama lui Ausonius nu pot fi ușor descoperite (trimitere inexistentă la acrostih, eronată la Ausonius). Gentiliciul, Laetus (?), este dat de lemma poemului către Martianus Capella; în textul respectiv însă (p. 173), lemma este înregistrată ca o conjectură, între < >.

A doua parte a introducerii privește fabulele; se discută eliminarea, ca apocrifă, a fabulei XXIII; pentru a păstra însă numărul total de 42 (pomenit în prefață), se introduce în locul ei o fabulă din manuscrisul *Vaticanus* amintit mai sus. După ce afirmă, apoi (p. 12), că titlurile fabulelor nu sînt autentice, autorul le modifică, prin conjecturi, pe absolut toate („le fait que les titres sont postérieurs à Avianus ne doit pas, d'ailleurs, nous détourner de leur recherche”!). Nici morala fabulelor nu e lăsată la voia destinului făurit de tradiția manuscrisă: ateteza lovește pe multe, criteriul mărturisit fiind acela al constituirii unui corp comun cu fabula însăși, cel nemărturisit fiind însă faimosul pat al lui Procust al paginii de 18 versuri (cf. p. 21–22).

O scurtă prezentare a valorii literare a fabulelor (p. 23–24) este urmată de descrierea manuscriselor (p. 24–25), în care editorul urmează clasificarea propusă de A. Guaglianone (*Corpus Paravianum*, 1958); L. Herrmann acordă o deosebită atenție și „lecțiunilor” din edițiile T. Pulman (Anvers, 1586) și A. Cannegieter (Amsterdam, 1731).

Dacă cercetăm textul și aparatul fabulelor, constatăm numărul extrem de ridicat al cuvintelor imprimate cu caractere italice, al croșetelor, al versurilor cu ordinea modificată, și absența totală a „locurilor desperate”. În aparat ne impresionează frecvența indicațiilor de tipul *addidi*, *conieci*, *scripsi*, *deleui*, *collocaui*; de la Hofman Peerlkamp încoace nu credem să se fi întîlnit o mai strînsă colaborare a editorului cu autorul antic ca în acest volum și fără îndoială că mulți din filologii hipercritici ai secolelor trecute par conservatori în comparație cu L. Herrmann. În masa conjecturilor, unele sînt ingenioase, altele chiar acceptabile, dar imensa majoritate sînt inutile și transformă ediția într-o colecție de emendări. Nu vom intra în detalii, dar ne întrebăm, ca exemplificare, cum se justifică includerea într-o ediție a exercițiului filologic care constă în transformarea prefeței în proză, cum apare în manuscrise, într-o prefață versificată, în care fiecare „vers” (de patru picioare) cuprinde cel puțin două „emendări”. Prima frază a prefeței originale: *Dubitanti mihi, Theodosi optime, quorum litterarum*

¹ Despre cronologia lui Macrobius, vezi acum R. Cristescu-Ocheșanu, StCl, XIV, 1972, p. 231–237.

titulo nominis memoriam mandaremus, fabularum textus occurit quod in his urbane concepta falsitas deceat et non incumbat necessitatis ueritatis devine:

<O> Theodosi domine,
<cum saepius> dubitare
quo litterarum nomine
memoriam <com>mandarem,
<scribere elegi> fabulas
quod his falsitas concepta
deceat urbane <ficta>.

Tot alt de nelămuriți rămânem și în fața unor înlocuiri de tipul *aethera* pentru *sidera* (4,1), a schimbării arbitrare a numerelor și cazurilor gramaticale etc. etc.

După aceeași metodă este editată și comedia *Querolus*; o scurtă introducere (p. 69–72) ne informează asupra operei, identificării autorului, eventualității unei redactări originare versificate (în sprijinul acesteia se invocă și prefața la *Fabule*, transpusă în versuri, după cum am văzut, de L. Herrmann însuși !); sînt prezentate succint manuscrisele și bibliografia comediei. Textul suferă și în acest caz de excesiva imaginație a editorului: schimbările de persoane (nesemnificative și superflue unele, ca înlocuirea prin *Prologus* al lui *Poeta* din mss.), transpuneri de pasaje, conjecturi din cele mai variate abundă și aici (indicațiile *conteci*, *huc reuocau*, *addidi*, *transtuli*, *scripsi*, *interpunxi*, *rettuli* sînt parcă și mai frecvente decît în aparatul fabulelor). Este extrem de greu pentru cititor să mai distingă rarele conjecturi ingenioase (*sapis* pentru *satis*, p. 85, 7, de exemplu²) din mulțimea construcțiilor fanteziste sau numai inutile (*ha*, *ha*, *he* [= *hae*] este transformat cu regularitate în *ha*, *ha*, *ha*, ca și *habes* în *habe*). Conjecturile modifică, ca în ultimul exemplu, sintaxa și, în general, limba textului (L. Herrmann adaugă conjuncții, eliminînd parataxa, schimbă conjuncțiile în limba în text, înlocuiește cuvintele banale prin altele rare, poate necunoscute autorului editat, dacă nu chiar întregii literaturi latine: *numquam te celeriter usque ad sanguinem*, actul V, sc. III, p. 159, 5–6, acceptat de Peiper și de Havet, devine la L. Herrmann *numquam te scelerites*, cu înlocuirea lui *celeriter* printr-un hapax creat ad-hoc și cu considerarea, în consecință, a locuțiunii *usque ad sanguinem* drept o glosă!).

Utilitatea volumului ar putea consta în traducere, cursivă, elegantă de cele mai multe ori; dar avînd să transpună un text alt de personal, versiunea franceză trebuie consultată cu tot atîta prudență ca și ediția propriu-zisă, ceea ce face ca și sub acest aspect utilitatea cărții să apară diminuată.

După această sumară analiză, concluzia negativă asupra ansamblului volumului se impune, spre regretul nostru. Fiindcă erudiția greu egalabilă și talentul filologic bine cunoscut ale lui L. Herrmann i-ar fi îndreptățit pe cititori să se aștepte la rezultate mai puțin discutabile sau, în orice caz, mai util, mai stimulator discutabile.

I. Fischer

DICTYS CRETENSIS, *Ephemeridos belli Troiani libri* a Lucio Septimio ex Graeco in Latinum sermonem translati. Accedunt papyri Dictys Graeci in Aegypto inuentae. Edidit Werner Eisenhut, Teubner, Leipzig, 1973, LII + 151 p.

Sub numele lui Lucius Septimius, autor despre care nu știm nimic altceva, ni s-a păstrat opera intitulată *Ephemeris belli Troiani*, o istorie a războiului Troiei și a peripeziilor eroilor greci ce i-au supraviețuit și care s-au întors la casele lor. Opera este precedată de o *Epistula* dedicatorie adresată unui Q. Aradius Rufinus, cu neputință de identificat pînă acum între purtătorii destul de numeroși ai acestui nume pe care-l cunoaștem din izvoare, precum și de un *Prologus*. Din aceste anexe aflăm că lucrarea lui Septimius nu e decît o prelucrare în limba latină a unei opere grecești, Ἐφημερίς τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, atribuită lui Dictys cretanul, tovarăș de arme al lui Idomeneu. Acesta ar fi scris, într-o formă simplă, „știin-

² Am fi fost tentați să includem printre acestea și *pacus* = πάχος, cu pronunțare latină, nu galică, cum spune autorul, pentru *patus* sau *pathus* al manuscriselor (Actul I, sc. 2, p. 95, 25), dacă această conjectură n-ar aparține lui W. Wagner (1875); e de semnalat totuși existența în greaca trzie a cuvîntului πάτος 'bogăție'; cf. ediția W. Emrich, Berlin, 1965, p. 185, n. 18, și LSJ Suppl. s.u. πατός,